ՀՏԴ 314 /316/

Միգրացիայի սոցիոլոգիա

Անդրանիկ ՇԱՀԻՆՅԱՆ
ՇՊՀ հիմնադրամի «հոգեբանության և սոցիոլոգիայի» ամբիոնի դասախոս, ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, Հայկական սոցիոլոգիական ասոցիացիայի անդամ, Հայաստանի սոցիալական աշխատողների ասոցիացիայի անդամ
e-mail. shahinyan_90@mail.ru

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ԴԵՐԸ ԵՐԿՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ ՄԻԳՐԱՑԻՈՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Ներկայացվող հոդվածում քննվել են ***աշխատուժի միջազգային միգրացիայի*** *պատճառներն ու տեսանեթոդական չափանիշները, արդի տեսություններն ու հայեցակարգերը, լուսաբանվել կարգավորման և վերահսկողության ժամանակակից մեխանիզմներն ու դրանց ազդեցությունը երկրի զարգացման գործընթացում: Ուսումնասիրվել են միգրացիոն քաղաքականության դորտում աշխատանքային միգրացիայի կատարելագործման միտումները, մասնավորապես՝ պետական մակարդակով դրա կանոնակարգման գերակայություններն ու հիմնական ուղղությունները: Դիտարկվել են աշխատանքային միգրացիայի կարգավորման հիմնական սկզբունքները, համապատասխան գործընթացների պետական կարգավորմանը բնորոշ հատկություններն համակարգող մարմինները ՀՀ-ում:*

Հոդվածի իրականացման հիմնական նպատակներից է եղել միգրացիոն տեսությունների և դրանցում առկա փաստերի համեմատական վերլուծությունն ու գնահատումը: Հոդվածում առանցքային ձևով կարևորել ենք միգրացիոն շարժընթացների արդյունքում ստեղծված սոցիալ-տնտեսական և դեմոգրաֆիական անբարենպաստ իրավիճակի վերաբերյալ փաստարկները: Վերոնշյալ խնդիրների ուսումնասիրությունը հնարավորություն է ընձեռել պատասխանել մի շարք հարցերի: Մասնավորապես պարզվել է, թե ինչպես են միգրացիոն տեղաշարժերի պատճառով բնակչության վերարտադրության օրինաչափությունները

ամբողջությամբ և դեմոգրաֆիական գործընթացներից յուրաքանչյուրը մասնակիորեն ազդում սոցիումի զարգացման վրա:

Միջազգային աշխատանքային միգրացիոն գործընթացների զարգացման հեռանկարների ներուժը չափազանց մեծ է և բովանդակում է աճի առաջանցիկ տեմպերի ապահովում, գործազրկության հիմնախնդրի կարգավորում, սոցիալական կառուցվածքի, կյանքի որակի փոփոխություններ, ինչը, առաջին հերթին, կանդրադառնա եկամուտների աճի, կրթության որակի բարելավման, պարենային ապահովության, առողջապահության, աղքատության ծավալների կրճատման, շրջակա միջավայրի պահպանման, հավասար հնարավորությունների երաշխավորման, անձնական ազատությունների ընդլայնման վրա: Արտաքին աշխատանքային միգրացիայի պետական և միջազգային կարգավորումներն այսօր հանդիսանում են միգրացիայի սոցիոլոգիայի ժամանակակից հիմնախնդիրներից, որի բազմակողմանի ուսումնասիրությանն էլ նվիրված է սույն վերլուծական հոդվածը:

Հոդվածը կարող է օգտակար լինել միգրացիայի հարցերով զբաղվող մասնագետներին, ասպիրանտներին, ուսանողներին, ընթերցողների լայն շրջանակներին:

Բանալի բառեր՝ *աշխատանքային միգրացիա, միգրացիոն քաղաքականություն, միջազգային միգրացիա, ռեէմիգրացիա, սոցիալական քաղաքականություն:*

А. Шагинян

РОЛЬ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ СТРАНЫ В КОНТЕКСТЕ АНАЛИЗА МИГРАЦИОННЫХ ТЕОРИЙ

В представленной статье рассматривались причины и теоретическо-методические критерии международной трудовой миграции, современные теории и концепции, освещались современные механизмы регулирования и контроля и их влияние на процесс развития страны. Изучены тенденции совершенствования трудовой миграции в сфере миграционной политики, в частности, приоритеты и основные направления ее регулирования на государственном уровне. Наблюдались основные принципы регулирования трудовой миграции, особенности государственного регулирования соответствующих процессов и координирующих органов в РА. Статья может быть полезна специалистам, занимающимся вопросами миграции, аспирантам, студентам и широкому кругу читателей.

Одной из основных целей статьи был сравнительный анализ и оценка миграционных теорий и содержащихся в них фактов. В статье ключевым образом выделили аргументы относительно неблагоприятной социально-экономической и демографической ситуации, созданной в результате миграционных тенденций. Изучение вышеуказанных проблем дало возможность ответить на ряд вопросов. В частности, было выяснено, как закономерности воспроизводства населения в целом и каждый из демографических процессов частично влияют на развитие общества за счет миграционных движений.

Потенциал перспективы развития процессов международной трудовой миграции чрезвычайно велик и включает в себя обеспечение поступательных темпов роста, решение проблемы безработицы, изменения социальной структуры, качества жизни, что, в первую очередь, повлияет на повышение в доходах, повышении качества образования, продовольственной безопасности, здравоохранении и сокращении бедности, на сохранении окружающей среды, обеспечении равных возможностей, расширении личных свобод. Государственное и международное регулирование иностранной трудовой миграции является на сегодняшний день одной из современных проблем социологии миграции, многогранному изучению которого посвящена данная аналитическая статья.

Ключевые слова: *трудовая миграция, миграционная политика, международная миграция, реэмиграция, социальная политика.*

A. Shahinyan

THE ROLE OF LABOR MIGRATION IN THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF THE COUNTRY IN THE CONTEXT OF THE ANALYSIS OF MIGRATION THEORIES

The presented article examined the reasons for the theoretical criteria for international labor migration, modern theories and concepts, highlighted modern mechanisms for regulation and control and their impact on the country's development process. The trends in the improvement of labor migration in the field of migration policy, in particular, priorities and the main directions of its regulation at the state level, have been studied. The basic principles of regulation of labor migration, features of state regulation of the relevant processes and coordinating bodies in the RA were observed.

One of the main objectives of the article was a comparative analysis and evaluation of migration theories and the facts available

in them. In the article, we noted the importance of arguments regarding the socio-economic and demographic unfavorable situation which was created as a result of migration processes.

The study of these issues made it possible to answer several questions. In particular, it was found out how the patterns of reproduction of the population due to migration shifts in general and each of the demographic processes partially affect the development of society.

The potential of the prospects for the development of international labor migration processes is extremely large and contains ensuring progressive growth rates, resolving the problem of unemployment, changing the social structure, quality of life, which, first of all, will affect income growth, improving the quality of education, food security, healthcare, reducing poverty, preserving the environment, guaranteeing equal opportunities, expanding personal freedoms.

State and international regulation of external labor migration today is one of the modern problems of the sociology of migration, the comprehensive study of which is devoted to this analytical article.

The article may be useful to specialists involved in migration issues, graduate students, students and a wide range of readers.

Key words: *work migration, migration policy, international migration, re-emigration, social politics.*

21-րդ դարում զարգացման առանձնահատկություն է համարվում բնակչության լայնածավալ միգրացիան, և, առաջին հերթին, աշխատանքային միգրացիան՝ մարդկանց շարժը՝ կապված բնակության վայրի և աշխատանքի փոփոխության հետ: Այն ձևավորում է նոր աշխատանքի շուկաներ և նոր ֆինանսական ու սոցիալ-տնտեսական հարաբերություններ: Հայաստանն ունի միգրացիայի երկար պատմություն: Կանոնավորն և՛ հիմնականում անկանոն արտագաղթը այն կարևոր երևույթներից է, որը ազդում է երկրի բոլոր կողմերի վրա: Տնտեսության զարգացումը, արտադրության արդյունավետության բարձրացումը, կայուն տնտեսական աճը Հայաստանի Հանրապետությունում խիստ կապված են նրա միգրացիոն հոսքերի և աշխատուժի վերարտադրության, զբաղվածության զարգացման միտումների հետ: Ներկայացվող հոդվածի ***հիմնական նպատակն է.*** տեսամեթոդական ուսումնասիրությունների սոցիոլոգիական վերլուծության հիման վրա ներկայացնել արդի աշխատանքային միգրացիոն շարժընթացը, որը դիտարկվում է որպես երկրի զարգացման գործոն:

Խնդրո առարկա՝ ***«Աշխատանքային միգրացիայի դերը երկրի զարգացման գործընթացում միգրացիոն տեսությունների վերլուծության համատեքստում»*** հոդվածի մեթոդաբանությունը բովանդակում է ***միգրացիոն տեսությունների և դրանցում առկա փաստերի համեմատական վերլուծություն, տեսությունների գնահատում, հետևություններ ու եզրակացություններ:*** Հոդվածը գրված է սոցիոլոգիայում ընդունելի ***ընտրանքի շրջանակներում***՝ հաշվի առնելով հոդվածի սղության աստիճանը և տեսությունների բովանդակային համապատասխանությունը: Աշխատանքում բերված որոշ տեսակետներ ներկայացվել են անձնական ուսումնասիրությունների հիման վրա և բնավ նպատակ չունեն նսեմացնելու տեսաբանների ուսումնասիրությունները, պարզապես շեշտում ենք որոշ աշխատությունների՝ աշխատուժի միգրացիային ուղղված միակողմանի լինելը (հաշվի են առնվել միայն տնտեսական ուղղվածությունները և դիտակետերը):

Հաշվի առնելով հոդվածի մեթոդական առանձնահատկությունները, տեսական վերլուծության ձևաչափը՝ առաջ են քաշվել հետևյալ ***գիտական վարկածները.***

1.Տեսական աշխատություններում արտաքին աշխատանքային միգրացան ներկայացվում է որպես տնտեսական հիմնախնդիր և արտացոլում տնտեսագիտական և վիճակագրական մեթոդաբանության առանձնահատկությունները:

2.Ուսումնասիրվում են հիմնականում միջազգային աշխատանքային միգրացիոն քաղաքականության կատարելագործման միտումները, մասնավորապես՝ պետական մակարդակով դրա կանոնակարգման գերակայություններն ու հիմնական ուղղությունները:

3.Ըստ մեր կողմից առաջադրվող երրորդ վարկածի՝ համընդհանրացման ժամանակաշրջանում արտաքին աշխատանքային միգրացիան սերտաճել է որակապես նոր, բարդ գործընթացների հետ այնչափ, որ զգալիորեն պայմանավորում է համաշխարհային տնտեսության հետագա զարգացման հնարավորությունները: Շուկայական հարաբերությունների անցման փուլում Հայաստանի Հանրապետության տնտեսությունը նույնպես բախվեց բնակչության միգրացիայի հիմնախնդրին, հիմնականում արտագաղթի և փախստականների ներգաղթի ձևով, որի հետևանքով երկրում ստեղծվեց սոցիալ-տնտեսական և ժողովրդագրական անբարենպաստ իրավիճակ: Մասնավորապես, խախտվեցին աշխատանքի շուկայի ձևավորման և զարգացման բնականոն գործընթացները, աշխատուժի առաջարկի և պահանջարկի հաշվեկշիռը, որոնք հանգեցրին առաջին հերթին, զբաղվածության կրճատման և գործազրկության մակարդակի աճին [5]:

Սոցիալ-ժողովրդագրական, տնտեսական երևույթների ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս պատասխանել այն հարցերին, թե ինչպես են միգրացիոն տեղաշարժերի պատճառով բնակչության վերարտադրության օրինաչափությունները ամբողջությամբ և ժողովրդագրական գործընթացներից յուրաքանչյուրը մասնակիորեն ազդում հասարակության զարգացման վրա, բացահայտել այն գործոնները, որոնք որոշում են տարբեր երկրներում և տարածաշրջաններում բնակչության վերարտադրության որակական հատկանիշների ձևավորումը, որոնք ազդում են, օրինակ, ծնելիության և մահացության դինամիկայի, ընտանեկան կառույցների ձևավորման վրա: Սոցիոլոգիայի բնագավառում, առանց ժողովրդագրական իրավիճակի առանձնահատկությունների վերաբերյալ տվյալների, անհնար է պլանավորել տարածաշրջանի սոցիալ-տնտեսական զարգացումը [3]: Բնակչության վերարտադրության ***որակական*** և ***քանակական*** փոփոխությունների գործընթացը սոցիալական, տնտեսական և մշակութային գործոնների համակցության ազդեցության ներքո կարելի է բնութագրել որպես հասարակության ժողովրդագրական զարգացում: Անցյալում տեղի ունեցած միգրացիոն գործընթացներով պայմանավորված բնակչության վերարտադրության հիմնական փոփոխությունների մասին իմացությունը, տարածաշրջանային առանձնահատկությունների բացահայտումը և ապագայում դրանց ուղղվածության որոշումը թույլ են տալիս հասարակությանը իր համար օպտիմալ ուղղությամբ ազդել ժողովրդագրական գործընթացների վրա և իրականացնել ժողովրդագրական քաղաքականություն [2]: Դրա համար անհրաժեշտ է հստակ պատկերացում ունենալ ժողովրդագրական զարգացման հիմնական միտումների և հնարավոր բացասական գործընթացների մասին, որոնք բացասաբար են անդրադառնում հասարակության կենսագործունեության վրա: Նման բացասական երևույթների վերացմանը օգնում է պետության կողմից հատուկ քաղաքականության իրականացումը [7]:

Հայաստանում միգրացիայի վարչական տեղեկատվության աղբյուրը ***ՀՀ բնակչության պետական ռեգիստրն է***, որում, սակայն, ընդգրկված չէ բնակչության տեղաշարժերի վերաբերյալ ամբողջական տեղեկատվությունը՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, որ մարդիկ իրենց տեղաշարժերի մասին ՀՀ ոստիկանության անձնագրային և վիզաների վարչությանը հիմնականում չեն տեղեկացնում և, հետևաբար, դուրս են մնում միգրացիայի վարչական վիճակագրության տեսադաշտից [1]:

21-րդ դարում տեղի ունեցավ միգրացիոն քաղաքականության գերակայությունների էական վերափոխում, զգալիորեն փոփոխվեցին միգրացիոն խնդիրների լուծման սկզբունքները և մեթոդները:

Համաշխարհայնացման փուլում արտաքին աշխատանքային միգրացիան սերտաճել է որակապես նոր, բարդ գործընթացների հետ այնչափ, որ զգալիորեն պայմանավորում է համաշխարհային տնտեսության հետագա զարգացման հնարավորությունները: ***Միջազգային աշխատանքային միգրացիոն*** գործընթացների զարգացման հեռանկարների ներուժը չափազանց մեծ է և բովանդակում է աճի առաջանցիկ տեմպերի ապահովում, գործազրկության հիմնախնդրի կարգավորում, սոցիալական կառուցվածքի, կյանքի որակի փոփոխություններ, ինչը, առաջին հերթին, կանդրադառնա եկամուտների աճի, կրթության որակի բարելավման, պարենային ապահովության, առողջապահության, աղքատության ծավալների կրճատման, շրջակա միջավայրի պահպանման, հավասար հնարավորությունների երաշխավորման, անձնական ազատությունների ընդլայնման վրա [9]:

Միգրացիոն քաղաքականության հարցերն արդիական են նաև Հայաստանի Հանրապետությունում, ինչը պայմանավորված է ներքոնշյալ երկու հանգամանքներով. ***նախ՝ Հայաստանը համաշխարհային տնտեսության մաս է կազմում, և միջազգայնացման ու համաշխարհայնացման գործընթացներն անմիջականորեն վերաբերում են մեր երկրին: Բացի այդ, ՀՀ-ն ընդգրկված է միգրացիոն հոսքերում,*** և այն խնդիրները, որոնք ներհատուկ են այլ երկրների՝ միգրացիայի կարգավորման գործում, զգալի չափով բնորոշ են նաև մեր երկրին[6]:

Արտաքին աշխատանքային միգրացիայի պետական կարգավորումն այսօր համարվում է միգրացիայի սոցիոլոգիայի առավել արդիական հիմնախնդիրներից, որի բազմակողմանի ուսումնասիրությունն էլ նվիրված է սույն վերլուծությունը [4]:

Բնակության վայրի փոփոխության ձգտումը մշտապես եղել է մարդու հիմնական բնութագրիչներից մեկը: Ավելի քան կես դար առաջ ***«Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի»*** ընդունմամբ մարդու տեղաշարժի ազատության իրավունքը ստացել է միջազգային ճանաչում: Հռչակագրի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ ***«Ամեն ոք ունի տեղաշարժվելու իրավունք յուրաքանչյուր պետության սահմաններում», «Ամեն ոք ունի ցանկացած երկրից, այդ թվում իր երկրից հեռանալու և իր երկիր վերադառնալու իրավունք»*** [8]:

Բնակչության միգրացիայի տեսական ուսումնասիրությունը սկսվել է դեռևս երկու դար առաջ, անգլիացի գիտնական Է. ***Ռավենշտայնի*** կողմից: ***Միգրացիա (լատիներեն migratio. բառացի՝ անցնել, վերաբնակվել)*** նշանակում է ***«տեղաշարժ», անգլերեն «ուղով ճանապարհորդել, շրջել»:*** Է. Ռավենշտայնն այդ գործընթացը դիտարկում էր որպես ***«մարդու բնակության***

վայրի մշտական կամ ժամանակավոր փոփոխություն», «անդադար գործընթաց», որը պայմանավորված է հետևյալ գործոնների հիմնական խմբերի փոխազդեցությամբ՝ միգրանտի բնակության երկիր, անձի նախասիրությունների համակարգ, ժողովրդագրական ցուցանիշներ և այլն [10]:

Ներկայումս գիտական գրականության մեջ չկա ***«աշխատուժի միջազգային միգրացիա»*** հասկացության միասնական սահմանում: Միջազգային միգրացիայի վերլուծության բարդությունը հիմնականում բացատրվում է դրա տեսակների և ձևերի մեծ առաձգականությամբ [7]:

Անցումային հասարակություններում շարժունության ռիսկերը, պատճառների բազմազանությունը, դրդապատճառները և ժողովրդագրական հետևանքները (որոնք հասնում են անվտանգային մակարդակի) նպաստում են ինչպես ՀՀ, այնպես էլ միջազգային աշխատանքային միգրացիայի տարաբնույթ տեսությունների ձևավորմանը: Մեր կողմից քննության վերցված հոդվածի շրջանակներում ներկայացնենք հիմնահարցի արդի վերլուծության մեջ լայնորեն կիրառվող առանցքային դրույթները:

Խնդրո առարկայի շրջանակներում, ելնելով սոցիոլոգիական ընտրանքից, առանձնացրել ենք մի քանի գերակա ուսումնասիրություններ, որոնցից առաջինը փորձ ենք արել քննել ***Վ. Իոնցևի և Ի. Իվախնյուկի*** աշխատությունները, ովքեր 40 գիտական ուղղություններում ընդգծել են համաշխարհային սոցիալական գիտություններում հայտնի միգրացիայի ուսումնասիրության գիտատեսական հիմքերը, մասնավորապես առանձնացնելով այն, թե ինչ ուղիներով է համաշխարհային իմացությունը բացատրում միջազգային միգրացիոն տեղաշարժերի առաջացումը և զարգացումը: Ամեն դեպքում, հարկ ենք համարում ընդգծել, որ տեսաբանների կողմից արված յուրաքանչյուր դասակարգում, ըստ ամենայնի, պայմանականություն է, որովհետև հնարավոր չէ միանշանակորեն որոշ հայեցակարգեր դասել այս կամ այն մոտեցմանը [8]: Ըստ մեր կողմից առանձնացված սոցիոլոգիական հետազոտության ծրագրի, մասնավորապես ընտրանք բաժնի, արևմտյան տեսաբանների ուսումնասիրությունների շարքում քննության ենք վերցրել և սոցիոլոգիական վերլուծության ենթարկել տնտեսագիտական տեսություններ և հայեցակարգեր ***(Սմիթ. Ա., Ռիկարդո Դ. և այլք), նորդասական (Հարիս Ջ., Տորդարո Մ.)՝ մարդկային կապիտալի տեսություն (Սժաստադ Լ., Կլարկ Վ.), միգրացիայի նոր տեսություններ (Սթարք Օ., Թեյլոր Դ.), աշխատանքի հատվածավորված շուկայի հայեցակարգ (Սոլոու Դ., Պորտես Ա., Պիոր Մ.), համաշխարհային համակարգերի տեսություն***

(Սասեն Ս., Վալերշտեյն Ի.), արդի միջազգային կարգի հայեցակարգ (Բենինգ Վ., Բխագվաթի Ջ.) և այլն:

Խնդրո առարկա արդի տեսությունների առանցքային ու բնութագրիչ գիծը հիմնականում ըստ մեր կողմից արված վերլուծությունների այն է, որ միգրացիայի առավելությունները կամ ծախսերը չափվում են միայն անհատական մակարդակով, տնտեսական արդյունքների տեսանկյուններից, մոռանալով դրանց սոցիալ-մշակութային, սոցիալ-ժողովրդագրական, անվտանգային առանձնահատկությունները, որոնք միգրացիայի առանցքային հետևանքներն են համարվում: Մեր կարծիքով, նման մոտեցման սկզբունքային թերությունը պետության կարգավորիչ դերից վերացարկումն էր, այսինքն՝ միգրացիոն գործընթացների զարգացման հնարավորությունների վրա պետական ազդեցության (օրենսդրություն՝ հատկապես միգրացիոն քաղաքականության հետ կապված, կառավարչական որոշումներ) դերի թերագնահատումը: Մասնավորապես այս համատեքստում ընդգծենք ***Քելնսյան և նորդասական*** մոտեցումների յուրատիպ համեմատությունը, որը կարելի է համարել տնտեսական պարբերաշրջանների հակադարձ կապի տեսությունը (Թոմաս Բ.), որը իր ուշադրությունը կենտրոնացրել է մակրոմակարդակում [8] միջազգային աշխատանքային միգրացիայի վերլուծության վրա: Եթե հիմնվենք այդ տեսությանը, ուրեմն պետք է ընդգծենք, որ երկրից երկիր աշխատանքային միգրացիայի ուղղությունը որոշվում է տվյալ երկրների տնտեսական զարգացման պարբերաշրջանային փուլերի հակադարձ հերթականությամբ: Այսինքն՝ ըստ այդ տեսության, աշխատուժի միջազգային տեղաշարժը պայմանավորված է որոշակի երկրում տնտեսական բարենպաստ կամ անբարենպաստ պայմանների, մասնավորապես՝ աշխատավարձի տարբերությամբ:

Բ.Ս Խորևի կարծիքով՝ «Բնակչության միջազգային աշխատանքային միգրացիան արտաքին կամ միջպետական միգրացիան է, պետական սահմաններով մարդկանց տեղաշարժը, որն առավելապես կապված է նրանց բնակության մշտական վայրի փոփոխության հետ» [2]:

Ըստ ***Լ.Լ. Ռիբակովսկու***՝արտաքին աշխատանքային միգրացիան երկրի տարածքից մեկ այլ երկրում բնակչության ժամանակավոր վերաբնակեցումն է: Նման տեղաշարժն ի վերջո հանգում է քաղաքացիության փոփոխության: «Միգրացիան սոցիալական գործառույթի իրացման արդյունքում գաղթող բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման ինտեգրացիոն գործընթաց է» [6]:

Վ.Մ. Մոիսենկոն համարում է, որ միգրացիան բնակչության շարժի ձևերից է, որի դեպքում բնակության վայրի փոփոխությունը՝ մեծ թե փոքր

հեռավորությամբ և ժամանակով, ուղեկցվում է հանրորեն նշանակալի տնտեսական, սոցիալական, ժողովրդագրական և այլ հետևանքներով՝ ***դրական և բացասական, ակնհայտ և թաքնված, ընթացիկ և երկարաժամկետ:*** Այսօր առավել տարածված է ***Վ. Ա. Իոնցևի*** սահմանումը, ով աշխատանքային միգրացիան դիտարկում է ըստ պետական սահմաններով բոլոր տեղաշարժերի, այդ թվում՝ զբոսաշրջային և սահմանամերձ բնակավայրերի աշխատողների ուղևորությունները [9]:

Մեր կարծիքով՝ Վ. Ա. Իոնցևի սահմանումը լիարժեք չի բացահայտում միգրացիայի էությունը, պատճառները և տեսակները. ***«Բնակչության միգրացիան մարդկանց տարածքային (տարածական) տեղաշարժներն են պետական սահմաններով, որոնք կապված են բնակության մշտական վայրի և քաղաքացիության փոփոխության հետ՝ պայմանավորված տարբեր (ընտանեկան, ազգային, քաղաքական և այլ) պատճառներով կամ կապված մուտքի երկրներում երկարաժամկետ (մեկ տարուց ավել) սեզոնային այցերի, ինչպես նաև աշխատանքի, հանգստի և այլ նպատակներով կանոնավոր այցելությունների հետ»*** [9]***:***

Ի. Վ. Իվանխնյուկի տեսանկյունից՝ նշված սահմանումը ճիշտ է բացահայտում աշխատանքային միգրացիայի հասկացությունը դրա ժամանակակից ընկալմամբ, սակայն նա առաջարկում է սահմանափակվել աշխատանքային միգրանտի ընդհանուր սահմանմամբ՝ չներառելով ո՛չ գործոնները, ո՛չ էլ մեկնելու տևողությունը [6]:

Այսպիսով՝ մեր կողմից քննված տեսություններում ընդգծվում էին աշխատանքային միգրացիան պայմանավորող բավականին տարբեր, անգամ իրար հակասող գործոններ, ինչը մեր կարծիքով պայմանավորված է այն իրականությունով, որ միգրացիան ինքնին բազմաձև երևույթ է և կարող ենք վերլուծել տարբեր դիտանկյուններից: Պարադիգմայի որոնումը այս դեպքում պետք է լինի բազմամակարդակ, համալիր և միջմասնագիտական: Կիրառելով միջազգային աշխատանքային միգրացիայի պատճառների և հետևանքների բացահայտման այս կամ այն գիտական մոտեցումը կամ էլ ստեղծելով ընդհանրացնող տեսություն՝ անհրաժեշտ է գիտակցել, որ միգրացիան համալիր երևույթ է և դժվարությամբ է պարփակվում որոշակի սահմաններում: Սակայն ակնհայտ է, որ մեր կողմից դիտարկված տեսությունների և հայեցակարգերի հիմնական առանցքն այն է, որ աշխատուժի միջազգային շարժունությունը զգալի ազդեցություն է ունենում տնտեսական աճի կամ նվազման տեմպերի վրա:Արդի փուլում միջազգային աշխատանքային միգրացիայի՝ պետական կարգավորումը գիտականորեն հիմնավորված դրույթների ամբողջություն է միգրացիայի որպես սոցիալական ֆենոմենի զարգացման օրինաչափությունների մասին, որոնք

հնարավորություն են տալիս կատարելու համաշխարհային, տարածաշրջանային և պետական մակարդակներով դրա զարգացման որոնողական և նորմատիվային կանխատեսումներ, մշակելու միգրացիոն ոլորտում բնակչության պահանջմունքների և շահերի հաշվառման սոցիալական չափորոշիչներ, համապատասխան խնդիրների լուծման պետական նախագծեր [3]:

Հոդվածի ***նպատակին*** և ***առաջադրված գիտական վարկածներին*** համապատասխան արված տեսական վերլուծությունների հիման վրա հանգեցինք այն եզրակացությանը, որ արտաքին աշխատանքային միգրացիայի կարգավորման հիմնական եղանակներ են համարվում վարչաիրավական, տնտեսական և գործառնական մեթոդները: Առաջինը ներառում է ազգային օրենսդրության միջոցները, որոնք սահմանում են տվյալ երկրում ներգաղթյալների իրավական, քաղաքական և մասնագիտական կարգավիճակը, միգրացիայի ազգային ծառայությունների գործունեությունը և արտաքին աշխատանքային միգրացիայի կարգավորման միջկառավարական համաձայնագրերի միջոցները:

Միևնույն ժամանակ, անցանկալի ներգաղթյալների «մաղումն» իրականացվում է որակավորմանը, կրթությանը, տարիքին, առողջական վիճակին ներկայացվող պահանջների, քանակական և աշխարհագրական քվոտավորման, մուտքի ուղղակի և անուղղակի արգելքների, ժամանակային և այլ սահմանափակումների հիման վրա: ***Ռեէմիգրացիայի*** պետական կարգավորման միջոցառումների շարքից են.

- ***ռեէմիգրացիան խթանող ծրագրերը,***
- ***ներգաղթածների մասնագիտական վերապատրաստման նախագծերը,***
- ***զանգվածային արտագաղթի երկրների տնտեսական աջակցության ծրագրերը:***

Ընդհանրացնելով աշխատանքային միգրացիոն հոսքերի կարգավորման ոլորտում միջազգային հանրության գործողությունների վերլուծությունը՝ կարելի է փաստել, որ առաջ քաշված ***երեք գիտական վարկածներն*** էլ հաստատվեցին: Միգրացիոն գործընթացները, որոնք ներգործում են ազգաբնակչության վիճակի և զարգացման վրա, դասվում են համաշխարհային խնդիրների շարքը, որոնք ներգործում են աշխարհում ընթացող առավել նշանակալի քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական գործընթացների վրա և սերտորեն փոխկապակցված են կայուն զարգացման հետ: Միգրացիոն գործընթացների արդյունավետ զարգացման համար անհրաժեշտ են կառավարությունների համակարգված տնտեսական և քաղաքական գործողությունները՝ միտված փոխընդունելի և փոխշահավետ արդյունքների ստացմանը:

Ընդհանուր առմամբ, հոդվածի շրջանակներում կատարված վերլուծությունները վկայում են, որ 21-րդ դարը առանձնացվել է միգրացիոն քաղաքականության մեխանիզմների տեղաշարժով: Ընդ որում, միգրացիոն գործընթացների պետական կարգավորումը դիտարկվում է որպես ընդհանուր միգրացիոն քաղաքականության գործառույթ, որը համարվում է սոցիալական քաղաքականության բաղկացուցիչ:

Ելնելով հոդվածում քննության ենթարկված տեսությունների վերաբերյալ եզրակացություններից, **առաջարկում ենք՝**

- կիրառել զբաղվածության նպատակաուղղված քաղաքականություն, նոր աշխատատեղեր ստեղծելու միջոցով թուլացնել սոցիալական լարվածությունը, պայմաններ ստեղծել բնակչության արտագաղթը նվազեցնելու և արտասահմանյան երկրներում անլեգալ գտնվող ՀՀ քաղաքացիների վերադարձն ապահովելու համար:
- Հայաստանի Հանրապետությունում բնակչության միգրացիային վերաբերող օրենսդրությունը հիմնականում սահմանում է միգրացիոն գործընթացներում ուղղակի կամ անուղղակի ձևով ներգրավված բնակչության, նրանց տեղափոխման, աշխատանքի տեղավորման, կրթական, առողջապահական ծառայություններ մատուցող անձանց, վերահսկող պետական պաշտոնյաների իրավասությունների և պարտականությունների շրջանակները: Այս տեսանկյունից ՀՀ-ում միգրացիային առնչվող ընդհանուր օրենսդրությունը տարալուծված է տարբեր օրենսդրական ակտերում, իսկ միգրացիոն հարաբերությունները կարգավորող հատուկ օրենսդրությունը դեռևս բացակայում է: Այս բացը լրացնելու, Հայաստանի քաղաքացիների ազատ տեղաշարժը պետական մակարդակով կարգավորելու համար անհրաժեշտ է մշակել և ընդունել «ՀՀ քաղաքացիների ՀՀ-ից ելքի և ՀՀ մուտքի մասին» առանձին օրենք՝ լուծելով միջազգային շարժունության հետ կապված խոչընդոտները և անվտանգ տեղափոխությունների հարցերը:
- Ելնելով տեսություններում առկա միջազգային միգրացիոն գործընթացների վերաբերյալ տեղեկատվությունից, հարկ է ընդգծել, որ Հայաստանի Հանրապետության համար փոքր և միջին ձեռնարկատիրության (այսուհետ՝ ՓՄՁ) զարգացումը պետք է դիտարկել որպես գերակա խնդիր և ստեղծել բարենպաստ պայմաններ դրա զարգացման համար: ՓՄՁ-ն կարող է հանդես գալ նաև միգրացիոն հոսքերի անուղղակի կարգավորման հիմնական լծակի դերում: ՓՄՁ-ն, կանխարգելելով «ուղեղների արտահոսքը», նպաստելով տեխնիկական և տեխնոլոգիական առաջընթացին և աղքատության հաղթահարմանը, պետք է լինի հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագրերի

գերակա ուղղությունների շարքում: ՓՄՁ-ի զարգացման պետական աջակցությունը Հայաստանում պետք է ուղղված լինի ոլորտի կարգավորման օրենսդրաիրավական դաշտի կատարելագործմանը, կադրերի պատրաստման համակարգի զարգացմանը, ֆինանսավարկային համակարգի զարգացմանը, հակամենաշնորհային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացմանը, ոլորտի ինովացիոն զարգացմանն անհրաժեշտ ենթակառուցվածքների զարգացմանը: Փոքր և միջին բիզնեսի զարգացումը նպատակ ունի ստեղծել նոր աշխատատեղեր, ինչպես նաև նպաստել միջին խավի ձևավորմանը, որն էական դերակատարություն կունենա քաղաքական և տնտեսական բարեփոխումների գործընթացներում:

Գրականություն

1. Ասատրյան Ն., Հայաստան վերադարձած անձանց վերաինտեգրման ուղեցույց: Միգրացիայի միջազգային կազմակերպություն: Եր., «ՄՄԿ Հայաստանի առաքելության», հր., 2020, 55 էջ:
2. Խանումյան Վ. Լ., Համաշխարհային տնտեսական համակարգին Հայաստանի ինտեգրման նախադրյալները:// Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ և կառավարում, Եր., 2006,էջ 157-169:
3. Հարությունյան Մ., Հայ հասարակությունը և օտարված գիտակցության փիլիսոփայությունը: Երևան, «Նաիրի» հրատ., 2014: 648 էջ:
4. ՀՀ միգրացիոն քաղաքականության՝ ինտեգրման և վերաինտեգրման խնդիրների կարգավորման 2021-2031 թթ.-ի ռազմավարություն, Եր., ՄՄԿ հր., 2020, 32 էջ:
5. ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպան, Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ որպես կանխարգելման ազգային մեխանիզմի 2017 թվականի գործունեության վերաբերյալ տարեկան զեկույց, Եր., ՄԻՊ հր., 2018, 161 էջ:
6. Մարզպանյան Հ., Մարկոսյան Ռ., Խաչատրյան Ն. Միգրացիայի ռիսկերը և մարդկային կապիտալի վերարտադրությունը. հարցադրումներ, հարցումներ, համադրումներ, Եր., ԵՊՀ հր., 2016, 140 էջ:
7. Միգրացիայի տերմինների բառարան: Միգրացիայի միջազգային կազմակերպություն, խմբ.՝ Ռիշար

Պերուշո, Ջիլիան Ռեդփաթ-Քրոս (հայերեն տարբերակի խմբ.՝ Ք. Գալստյան, Ա. Մարգարյան): 2-րդ հրատարակություն: Ժնև: ՄՄԿ հր., 2013, N 30, 170 էջ:
8. Аукционек С.Н., Теоря перехода к рынку, М., Дело. 2016, 325с.
9. Добренков В.И, Волков Ю.Г., Социология молодежи. Учебное пособие, Ростов-на-Дону, Феникс, 2006, 250 с.
10. Ерицян Г., Все учтены! Пособие по вовлечению и участию молодых людей в странах Восточного партнерства. Армянская прогрессивная молодежь, Ер.: Зарт Принт, 2018, 120с.
11. Кожанов И. В., Сущность и структура этнокультурной социализации личности//Фундаментальные исследования, 2013, № 8 (часть 5). с. 1193-1197 URL: www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_article&article_id=10001319

Նյութը ներկայացվել է 13.04.2023,
գրախոսման է ուղարկվել 25.04.2023,
տպագրության ընդունվել 22.06.2023:
Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական խորհրդի անդամ, պ.գ.դ. Վ.Մ.Ավանեսյանը :